

UDK: 821.163.42.09"18"
821.163.42"18"(01)
Pregledni rad
Primljeno: 8. veljače 2011.

HRVATSKI NARODNI PREPOROD U SVJETLU TISKARSKO-IZDAVAČKE DJELATNOSTI

mr. sc. Vesna Nosić
Gimnazija "Matija Mesić", Slavonski Brod

Sažetak: Hrvatski narodni preporod u Slavoniji još uvijek nije dovoljno istraženo razdoblje. U književnoj kritici i povijesti stvorena je nepotpuna, blijeda slika o zbivanjima u ovoj regiji za vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda. Ovaj rad je pokušaj temeljitijeg istraživanja i prevrednovanja toga razdoblja.

Rad je koncipiran u tri dijela. Prvi dio, "Hrvatski narodni preporod u Slavoniji", sažeto prikazuje društveno-političke i književno-kulturne događaje u vremenskom razdoblju od 1830-ih do 1860-ih godina. Nakon toga, kronološkim redoslijedom javljanja u književnosti obuhvaćeno je 15-ak pisaca čijim djelovanjem Slavonija počinje doživljavati polagani kulturni uspon. Drugi dio, "Građa za bibliografiju slavonskih iliraca", registrira cjelokupnu tiskarsko-izdavačku djelatnost ovih pisaca. Treći dio, "Kronološki prikaz bibliografskih jedinica u slavonskih iliraca", evidentira bibliografske jedinice u kronološkom slijedu iz kojih se iščitava ritam tiskanja, kao i mjesta tiskanja ovih publikacija.

Ključne riječi: hrvatski narodni preporod, Slavonija, književnici, bibliografija.

Uvod

Hrvatski narodni preporod u Slavoniji još uvijek je nedovoljno istraženo razdoblje. Izradi ovoga rada prišli smo s namjerom da temeljito istražimo i što potpunije prikažemo ovo razdoblje u Slavoniji.

Rad je podijeljen u tri poglavlja.

Prvi dio, "Hrvatski narodni preporod u Slavoniji", sažeto prikazuje društveno-politička i književno-kulturna zbivanja u središnjem dijelu Hrvatske i u Slavoniji u vremenskom razdoblju od 1830-ih do 1860-ih godina. Nakon toga kronološkim redoslijedom javljanja u književnosti obuhvaćeno je petnaestak pisaca: od preteča, preko glavnih predstavnika, sve do pisaca koji se svojim književnim radom protežu u razdoblje predrealizma. Ovi pisci rođeni su u Slavoniji i u njoj su proveli dio života ili cijeli život.

Drugi dio, "Građa za bibliografiju slavonskih iliraca", registrira cjelokupnu tiskarsko-izdavačku djelatnost ovih pisaca u navedenom razdoblju. Pretežni dio popisane građe nalazi se u sljedećim slavonskobrodskim

knjižnicama: Knjižnici obitelji Brlić, Knjižnici Franjevačkog samostana i u Gradskoj knjižnici.

Većina građe obrađena je prema viđenom primjerku. Bibliografske jedinice koje nisu viđene označene su zvjezdicom, a njihov opis preuzet je iz drugih bibliografija (ili iz literature).¹ Iza opisa svake jedinice slijedi oznaka za onu slavonskobrodsku knjižnicu u kojoj se opisani primjerak nalazi. Bibliografske jedinice razvrstane su po autorima, a unutar svakog autora po godinama tiskanja.

Treći dio, "Kronološki prikaz bibliografskih jedinica slavonskih iliraca", evidentira bibliografske jedinice u kronološkom slijedu. Nakon kronološkog rasporeda osvjetljava se djelatnost tadašnjih književnika.

Hrvatski narodni preporod u Slavoniji

U pretpreporodno vrijeme politički i teritorijalno razjedinjena Hrvatska nalazi se pod jakim germanskim i mađarskim utjecajem. Područje uže Hrvatske podređeno je hrvatskom banu i Saboru dok su Istra i Dalmacija neposredno podređene Beču. Velik dio središnje Hrvatske i Slavonije u sastavu je Vojne krajine, koja ima vojničku upravu na čelu s njemačkim časnicima.

U ondašnjoj Hrvatskoj postoje uglavnom dvije klase: odnarođeni feudalci i nepismeni seljaci. Treća, mlada i obrazovana klasa građanskih intelektualaca stasala je tek tridesetih godina 19. stoljeća kao avangarda hrvatskog narodnog preporoda. Idejni začetnik i glavni nositelj pokreta bio je Ljudevit Gaj (1809. – 1872.), koji je jezik smatrao temeljnom oznakom nacionalnosti. Stoga je 1830. napisao knjižicu "Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja" u kojoj je reformirao latinično pismo.² Ivan Derkos (1808. – 1834.) u svojoj brošuri "Genius patriae super dormientibus suis filiis" (Duh domovine nad spavajućim svojim sinovima, 1832.) istaknuo je da se razjedinjena Hrvatska kulturno i politički ujedini ponajprije jezičnim ujedinjavanjem. Zahtijevao je da Hrvati za zajednički književni jezik preuzmu štokavsko narječje budući da se njime govori u Slavoniji i Dalmaciji; time bi se ove dvije pokrajine jezično spojile. U političkom spisu "Disertacija iliti razgovor darovan gospodi poklisarom" (1832.) grof Janko Drašković (1770. – 1856.) založio se za uvođenje jedinstvenog jezika odnosno najraširenijeg štokavskog narječja, koje bi trebalo postati temelj na kojem će se formirati buduća književnost. Gajeva "Kratka osnova" i Draškovićeva "Disertacija" predstavljaju dva osnovna programatska spisa hrvatskog književnog i

¹ Za izradu ovoga rada koristili smo bibliografije koje navodimo u "Literaturi": prvenstveno "Osječku bibliografiju" M. Malbaše i "Građu za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga: 1835.-1940.". Konzultirali smo se i sa selektivnom bibliografijom uvrštenom u literaturu koja obrađuje ovo razdoblje.

² Budući da Gajeva reforma latiničnog pisma nije imala pravog odjeka, on ju je doradio, a zatim objavio u članku "Pravopisz" 1835. godine.

društvenog preporoda, ali se istinski početak preporodnih gibanja veže uz 1835. godinu, kada je Gaj počeo tiskati "Novine horvatske" na narodnom jeziku s književnim prilogom "Danica horvatska, slavonska i dalmatinska". Sljedeće godine, u skladu s južnoslavenskom nacionalno-političkom koncepcijom, Gaj preuzima ilirsko ime za svoje novine, a kajkavsko narječje zamjenjuje štokavskim. Tako od 1836. ove novine političko-gospodarskog karaktera mijenjaju ime u "Ilirske narodne novine", a njihov književno-zabavni prilog u "Danicu ilirsku". Osim toga, Gaj zamjenjuje ime i cijelom pokretu, koji se od tada naziva ilirski jer se u to vrijeme pogrešno mislilo da svi južni Slaveni potječu izravno od Ilira. Novoizabrano ilirsko ime potvrdilo je program ujedinjenja svih hrvatskih i ostalih južnoslavenskih zemalja u jednu državnu cjelinu na osnovi jedinstvenog jezika i pravopisa.

Ilirski pokret prvenstveno je djelovao putem "Danice" pa je potpuno razumljivo što su najveći uspjesi ilirizma bili baš na području književnosti. Mnogi pjesnici u "Danici" objavljuju popularne budnice i davorije kojima su budili nacionalnu svijest i hrabрили one koji su klonuli duhom. Pojavom Stanka Vraza, Ivana Mažuranića i Petra Preradovića proširuje se tematski krug tadašnje poezije. Ostali eminentni pisci ilirizma: Dragutin Rakovac, Ljudevit Farkaš Vukotinović, Ivan Kukuljević Sakcinski, Dimitrija Demeter i Antun Nemčić Gostovinski razvijaju književni rad pišući drame, novele, romane, putopise, feljtone i književnu kritiku. Hrvatska književnost tih godina doživljava pravu renesansu, a istovremeno se postavljaju temelji za razvoj moderne hrvatske književnosti.

"Ilirizam je ubrzo ustalasio sve hrvatske krajeve. Stao je čak prodirati u Srbiju, Kranjsku, Štajersku. Mađarski su vlastodršci osjetili njegovo značenje, te su ga htjeli skršiti. Činili su to izravno, policijskim pritiskom, a i neizravno time što su ga u Beču, kod cara, prikazivali kao buntovnički. Nastalo je doba progona, zatvora, opće cenzure."³ Ali i među samim ilircima vrlo rano došlo je do nesuglasica i ozbiljnog razmimoilaženja. Dok je Gaj izričito naglašavao političku stranu pokreta, Vraz ističe njegovu književno-kulturnu komponentu. Zbog toga se Vraz sukobio i razišao s Gajem i počeo 1842. izdavati "Kolo", časopis izrazito književnog karaktera.

1843. godine vlasti su zabranile upotrebu ilirskog imena pa Gaj novinama daje ime "Novine narodne", a "Danici" vraća prvotni naziv. Sam pokret sužava se isključivo na područje Hrvatske te se naziva narodnim, a jezik hrvatskim.

"Čitav je pokret na taj način u tim predrevolucionarnim danima 1848. faktički doživio slom, ali u teškim političkim sukobima prije uvođenja apsolutizma ipak je narodni preporod ostvario mnogo. Legalizirao je hrvatstvo kao nacionalnu kategoriju, ostavio je iza sebe nekoliko značajnih kulturnih institucija - prije svega Maticu ilirsku -, osnova je katedru za ilirski jezik i književnost (jer je godine 1845. ponovo dopušteno ilirsko ime, ali samo kao

³ Barac, Antun (1954). Jugoslavenska književnost, Zagreb: Matica hrvatska, str. 113.

književni pojam) -, konačno, postavljeni su temelji jedinstvenom jeziku i pravopisu na teritoriju cjelokupne Hrvatske."⁴

Na koji način su se slavonski književnici uključili u tokove hrvatskog narodnog preporoda?

"Bilo je to vrijeme kada se u Slavoniji prelazi od jedne specifične tradicije našeg prosvjetiteljstva preko kalendara i ratničke literature i narodne pjesme u literarnu epohu sa svom onom mucavošću i nedorečenošću koja je i nužna i prisutna."⁵ Nizak stupanj obrazovanosti stanovništva davao je skromne ishode na književnom polju. Prigodni sastavi pisani prilikom obilježavanja različitih godišnjica i važnih suvremenih događaja jedan su od osnovnih načina (pseudo)književnog djelovanja tadašnjih slavonskih stvaralaca. Pored niske obrazovanosti nedostajao je jedinstveni pravopis i književni jezik.

Rijetki pretpreporodni pisci - Katančić, Lanosović, Čevapović i drugi - rješavali su i mogućnost uređenja jedinstvenog pravopisa i gramatike. Među njima se nalazi i značajni brodski trgovac, publicist, folklorist i jezikoslovac **Ignjat Alojzije Brlić** (Brod na Savi, 1795. - Cernik kraj Gradiške, 1855.). Književno djelovanje započeo je prije preporoda, ali on i po svojim nazorima više pripada prosvjetiteljskom 18. stoljeću. Oduševljeno je pristao uz narodni preporod, iako se nije u svemu slagao s Ljudevitom Gajem. Naime, zalagao se da ikavski govor postane osnovicom budućeg standarda. Značajni slavonski trgovac poznat je po svojoj "Grammatik der illyrischen Sprache" (Budim, 1833.; Zagreb, 1842., 1850.), koja je doživjela čak tri izdanja. Izdavao je "Ilirski kalendar" (Budim, 1836. – 1855.) u kojem često jedini piše. Pisao je "Uspomene na stari Brod", prevodio s latinskog i njemačkog jezika. Zanimljiva su i povijesno vrijedna njegova pisma sinu Andriji Torkvatu i mnogim preporoditeljima. Djela u rukopisu, a ima ih podosta, čuvaju se u Knjižnici i arhivu obitelji Brlić u Slavonskom Brodu.

Matija Petar Katančić (1750. – 1825.), Marijan Lanosović (1742. – 1812.), Grgur Čevapović (1786. – 1830.), Marijan Jaić (1795. – 1858.) zajedno s Ignjatom Alojzijem Brlićem čine neposredne prethodnike preporoda na tlu Slavonije.

Hrvatski narodni preporod u Slavoniji nije uzeo tako snažan zamah kao u Zagrebu i u njegovoj okolini. Na slavonskom području izostalo je organizirano kulturno-političko djelovanje preporoditelja. Slavonija u to vrijeme nije homogeno kulturno podneblje, tako da Osijek, Brod, Požega, Đakovo, Vinkovci i ostala mjesta nisu kulturna žarišta u pravom smislu. U tim i drugim mjestima širom Slavonije postoje tek istovremeni kulturni proplamsaji.

⁴ Šicel, Miroslav (1979). Pregled novije hrvatske književnosti, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, str. 12.

⁵ Švagelj, Dionizije (1968). *Ilirci iz Slavonije*, u *Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti: zbornik referata*, Vinkovci - Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, str. 51.

U prvim godinama hrvatskog narodnog preporoda u nacionalno ugroženoj Slavoniji djeluju tri književnika bliska po nazorima i svećeničkom zvanju. Nešto stariji **Stjepan Marjanović** (Brod na Savi, 1802. - Stari Slankamen, 1860.) službovao je po raznim mjestima Slavonije i u Zemunu. Oduševljeno je pristao uz ilirski pokret. Pisao je školske gramatike, pjesme rodoljubnog, šaljivog i religioznog sadržaja te drame. Prevodio je zapadnoeuropske pjesnike.

U književnost je ušao pod pseudonimom Radislav Domorodčević i Slavidrug Miloglasović. Suradivao je i u "Danici". U Pečuhu je 1839. - 1840. tiskao knjigu pod naslovom "Vitie i igrokazi". Ovi igrokazi odnosno drame samo su prijevodi ili prerade njemačkih i mađarskih autora: "Nikola Šubić, knez Zrinjski ili Pad sigetski", "Razbojnici na gori Kulminskoj ili Moć vjere" i "Dobri dječak ili Brižljiva mati".

Marjanović je izuzetno plodan književnik u prvoj fazi preporoda, premda njegova djela nisu imala trajniji odjek. Važan je animator kulture u tadašnjoj Slavoniji. Svojim pjesmama nastojao je djelovati na svijest Slavonaca u borbi protiv mađarskog pritiska. Tiskao je više knjiga od bilo kojeg slavonskog ilirca, a onda utihnuo, tako da se u drugoj fazi preporoda nije javio ni jednim književnim prilogom.

Marjanović se, osim književnim radom, bavio slikarstvom i glazbom te etnografijom.

Mato Topalović (Zdenci kraj Broda, 1812. - Gradište kraj Županje, 1862.) nakon Italije službuje po Slavoniji kao svećenik, a neko vrijeme je bio profesor u đakovačkom sjemeništu. Značajan je suradnik "Danice" u prvim godinama njezinog izlaženja. Svoje književne priloge potpisivao je zvučnim pseudonimom Rodoljub Zdenčanin. Nakon 1837. prestao je objavljivati u "Danici", ali je oduševljeno nastavio provoditi ilirske ideje u Slavoniji kao jedan od najistaknutijih slavonskih preporoditelja, "duhovni vođa iliraca"⁶. Tako je isticao ilirstvo, slavenstvo, patriotizam i slogu, a istovremeno se bunio protiv duhovne pospanosti Slavonaca.

Skupljao je narodne pjesme i tiskao ih 1842. u Osijeku pod nazivom "Tamburaši ilirski ili Prva kitica narodnih ilirskih pjesamah po livadah i dubravah slavonskih sabrana i svemu ilirskom narodu prikazana". Ovom zbirkom izazvao je prvu ozbiljniju polemiku u novijoj hrvatskoj književnosti. Prije toga objavio je "Tri pokorne pjesmice za duhovnu zabavu" (Osijek, 1842.) u kojoj je skupio svoje vlastite pjesme. U pogovoru ove zbirke Topalović odgovara na Vrazove prigovore u vezi s njegovim nestručnim skupljanjem narodnih pjesama.

Htio je u Osijeku pokrenuti prvi slavonski književni časopis "Jeka od Osijeka" kojim bi budio narodnu svijest. Časopis nije nikada izašao, ali je Topalović probudio zanimanje za književnost.

⁶ Švagelj, Dionizije. *Ilirci iz Slavonije, u Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti: zbornik referata*, Vinkovci - Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, str. 88.

Prevodio je s ruskog, poljskog i slovačkog jezika. Nakon 1842. godine ovaj temperamentni i otvoreni ilirac prestao je književno djelovati. Povremeno se javljao prigodnim pjesmama.

Juraj Tordinac (Đakovo, 1813. - Đakovo, 1893.) radio je kao svećenik u raznim mjestima Slavonije, a bio je i prvi tajnik biskupa Strossmayera te rektor đakovačkog sjemeništa.

Pisao je zasigurno najbolje davorije u Slavoniji. Prvi put u književnosti se javio preporodnom programatskom pjesmom "Slavonija sestram" već 1835. u "Danici". Objavio je petnaestak rodoljubnih pjesama u kojima veliča slogu, zajedništvo i poštenje, a naročito domovinu. Čitatelje je oduševljavao jednostavnošću izraza i iskrenošću osjećaja. Poznate su njegove pjesme: "Moja domovina", "Ljubav domovine" i "Moje pjesni".

Tordinčeve pjesme ostale su rasute u "Danici". Rano je prestao pisati - već 1843. godine.

Filolog, prevodilac i publicist **Vjekoslav Babukić** (Požega, 1812. - Zagreb, 1875.) rođen je u Slavoniji, ali je živio i aktivno sudjelovao u ilirskom pokretu u Zagrebu.⁷

Svojim književnim priložima u "Danici" i "Kolu" javljao se iz Slavonije u to vrijeme svećenik **Luka Ilić Oriovčanin** (Oriovac, 1817. – Novska, 1878.). Pisao je pjesme nevelike književne vrijednosti po uzoru na njemačku literaturu koju je vrsno poznao. Prigodnu pjesmu "Slavi prečasnoga gospodina S. I." (1839.) posvetio je svom zemljaku Stjepanu Ilijaševiću.

⁷ Filolog, prevoditelj i publicist Vjekoslav Babukić (Požega, 1812. - Zagreb, 1875.) rođen je u Slavoniji, ali je živio i aktivno sudjelovao u ilirskom pokretu u Zagrebu. Babukić je jedan od najmarljivijih i najpopularnijih intelektualaca svog vremena. Odustao je od odvjetničke karijere i posvetio se radu u ilirskom pokretu. Podržavao je nastojanja hrvatskih preporoditelja da pod ilirskim imenom okupe sve južne Slavene koji bi govorili i pisali zajedničkim književnim jezikom. Afirmirao se kao urednik "Danice" (1838. – 1840.), prvi tajnik Čitaonice ilirske (1838.) i prvi tajnik Matice ilirske (1842.), a 1846. godine postaje i prvi profesor hrvatskog jezika na zagrebačkoj Akademiji. Branio je štokavštinu i ujedno učio kajkavske i čakavske ilirce jezik. Snažno je utjecao na stvaranje jedinstvenog hrvatskog književnog jezika. Pripadao je Zagrebačkoj filološkoj školi. Najzaslužniji je što su štokavsko narječje i novi pravopis postali temelj hrvatskom književnom jeziku.

Njegova jedina pjesma "Granici i Danici" izašla je u prvom broju "Danice". Književnim radom nije se nastavio baviti, već je prešao na filologiju. "Osnovu slovnice slavjanske narječja ilirskoga" (Zagreb, 1836.) izradio je po temeljima češkog slaviste J. Dobrovškoga. Kasnije ju je proširio i preveo na njemački i talijanski jezik. Svoju "Ilirsku slovnice" tiskao je u Zagrebu 1854. izloživši u njoj do tada skupljeno znanje o hrvatskom jeziku.

Priredio je za tisak djela Ignjata Đorđevića, Junija Palmotića, Ivana Gundulića i Andrije Kačića Miošića. I on je skupljao narodne pjesme iz svog rodnog kraja.

Napisao je i tiskao sljedeća djela:

1. *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga*, Zagreb, 1836. (B)
2. * *Grundzüge der illirischen Sprachlere*, Beč, 1839.
3. * *Elementi della grammatica illirica secondo la nuova ortografia, con una prefazione filologica di R. Fröhlich*, Zagreb, 1846.; Zadar, 1851.²
4. * *Nekoliko rečih o pravopisu*, Zagreb, 1846.
5. * *Fondamenti della grammatica illirica*, Zagreb, 1849.
6. *Ilirska slovnica*, Zagreb, 1854. (B, FS, GK)

* Mnijenje o postanku glagoljskih pismenah, Zagreb, 1859.

Neumorno je skupljao narodne pjesme i objavio ih u nekoliko zbirki: "Slavonske varoške pjesme" (Zagreb, 1844. – 1847.), "Lovorike gradiškoga narodnoga graničarskoga puka" (Zagreb, 1874.) dok je knjiga "Barun Franjo Trenk i slavonski panduri" (Zagreb, 1845.) prva biografija poznatog baruna na hrvatskom jeziku.

Ilić je proučavao i slavonske običaje pa je tiskao knjigu "*Narodni slavonski običaji*" (Zagreb, 1846.) u kojoj ih opisuje. Suradivao je u časopisima pišući članke i znanstvene rasprave. Potpisivao se i pseudonimima Slavoljub Slavončević i Vinko Lozić. Mnoštvo slavonskih svatovskih, kao i tisuće lirskih i epskih narodnih pjesama, ostalo je u rukopisu.

Peštanski doktor teologije **Stjepan Ilijašević** (Oriovac, 1814. - Varaždin, 1903.) u Slavoniji je proveo djetinjstvo i mladost, a preostali dio života u Zagrebu i Varaždinu. Pojavio se u predilirsko vrijeme latinskim pjesmama pod naslovom "*Pjesme prigodnice*" (Budim, 1829.). Književni rad nastavio je pjesmama na hrvatskom jeziku surađujući u većini časopisa kao pjesnik kasnijeg razdoblja hrvatskog narodnog preporoda. Ovim pjesmama odvaja se od uobičajene književne produkcije svog vremena nizom novosti: naglašenim humanizmom, misaonošću i suzdržljivošću te unošenjem vjerskih motiva.⁸

U poznijim godinama Ilijašević je objavio sljedeće zbirke: "Izabrane pjesme" (Zagreb, 1876.), "Nove pjesme" (Zagreb, 1884.) i "Zimzelenke" (Zagreb, 1901.). Zbirka pjesama "Šala i satira" (Zagreb, 1892.) sadrži dopadljive humoristično-satirčne pjesme u kojima se ruga pojedinim manama društva svog vremena.

Mijat Stojanović (Babina Greda, 1818. - Zagreb, 1881.) u ranoj je mladosti postao učiteljski pomoćnik u rodnome mjestu. Službovao je po mnogim mjestima Hrvatske kao učitelj i školski nadzornik. Suradivao je u časopisima objavljujući u njima pripovijetke, pjesme i poučne članke. Bio je marljiv i ustrajan pučki pisac čiji radovi imaju tipičnu odgojno-obrazovnu namjenu. Smatrao je da književnost treba približiti narodu i teme uzimati iz narodnog života. Pisao je i prevodio djela izrazite prosvjetiteljske tendencije: "Uprave za dobro i kreposno vladanje i nekoje poslovice za mladež" (Osijek, 1844.), zatim "Cvjetice s polja pobožnoga razmišljanja za domaću mladež" (Zemun, 1857.). Nekoliko godina kasnije tiskao je knjige: "Zmaj sedmoglavi i sedam bojnih kopljah protiv njega" (Zemun, 1862.) i "Spisi za puk" (Zagreb, 1865.). Pisao je slavonskom štokavštinom i lijepim narodnim jezikom.

U "Slikama iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode" (Zemun, 1857.) opisivao je narodne običaje svoga kraja i time se svrstao među prve hrvatske etnografe. Službujući po slavonskim selima, zapisivao je tekstove iz usmene književnosti koje je kasnije tiskao u knjigama "Zbirka narodnih

⁸ 1850. Ilijašević je objavio "*Obuku malenih*", jedan od prvih priručnika za odgoj djece, a 1852. objavio je "*Pismovnik*", priručnik o pisanju pisama.

poslovicah, riječih i izrazah" (Zagreb, 1866.) i "Pučke pripovijetke i pjesme" (Zagreb, 1867.).

Slavonija je prihvatila suvremene poticaje i tendencije iz Gajevog kulturnog kruga. Bitna je "značajka književnog djelovanja iliraca iz Slavonije književno poštenje, svijest o bezuvjetnom uključivanju u opće tokove ilirskog programa (...)"⁹ **Ignjat Alojzije Brlić** rano se počeo baviti gramatičkom problematikom, ali je napisao i mnogo tekstova iz područja jezika, književnost i filozofije. Ostali slavonski pisci ilirskog razdoblja pisali su u sva tri književna roda: pjesme, novele, pripovijetke i drame. Ipak prevladava poezija - budnice i davorije, a uz njih religiozne, prigodne i humoristične pjesme. **Ilijašević** i **Stojanović** pišu pjesme namijenjene djeci. **Topalović** je svoje pjesme objavljivao u Gajevoj "Danici". **Marjanović** i **Tordinac** također su postali plodni suradnici "Danice" već u prvim godinama njezinog izlaženja s pjesmama rodoljubnog karaktera. Vlastite pjesme i razne članke **Ilić Oriovčanin** tiskao je u glavnim tadašnjim hrvatskim časopisima, "Danici" i "Kolu".

Slavonski preporodni pisci zaslužni su skupljači usmene književnosti. Zapisivali su narodne pjesme, priče, poslovice i zagonetke. Opisivali su i narodne običaje svrstavši se tako među prve hrvatske etnografe.

Pisali su gramatike, znanstvene rasprave i stručne članke, kao i prosvjetiteljska djela koja su bila isključivo namijenjena poučavanju i obrazovanju naroda.

Prevodili su i djela iz stranih književnosti. Tako su Brlić i Marjanović prevodili s njemačkog dok je Topalović, među prvim preporoditeljima u Hrvatskoj, prevodio s poljskog, ruskog i slovačkog jezika.

Pokretali su i uređivali pučke kalendare.

Hrvatski narodni preporod doživio je slom 1848. godine. Slavonija se nije uspjela sjediniti s ostalom Hrvatskom. Svojim književnim djelovanjem Slavonci su ipak provodili ilirski kulturno-politički program: budili su svijest o nacionalnoj pripadnosti i vjeru u vlastiti narod, razvijali su patriotizam i slogu, njegovali jezik i ljubav prema knjizi, širili su brošure političkog i književnog sadržaja... Njihova djela, iako različitog umjetničkog dosega, skladno su se uklopila u hrvatsku književnu maticu u tematsko-idejnom i jezično-stilskom pogledu.

Poslije oktroiranog ustava Austrija je 1851. u Hrvatsku uvela Bachov apsolutizam. Germanizacija i centralizacija otvoreno se provodila, čime se zaustavljalo kulturno-političko djelovanje započeto hrvatskim narodnim preporodom. Ukidanjem apsolutizma 1860. godine Hrvatskoj je vraćen ustavni život, a time i određena prava. Cijelo vrijeme Slavonija se i dalje odupirala germanizaciji, s jedne, i mađarizaciji, s druge strane.

⁹ Švigelj, Dionizije (1968). *Ilirci iz Slavonije*, u *Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti: zbornik referata*, Vinkovci – Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, str. 121.

Nakon ilirskih uzleta hrvatska književnost ulazi u prijelazno razdoblje u kojem još uvijek tinjaju ilirske ideje, ali se kasnije nagoviješta i predrealizam. U Slavoniji tada djeluju pisci rođeni između dvadesetih i tridesetih godina 19. stoljeća. Književno su počeli stvarati u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda, nastavili tijekom apsolutizma, no pojedinci su svoje književno djelovanje razvili duboko u period predrealizma.

Publicist, političar i odvjetnik **Andrija Torkvat Brlić** (Brod na Savi, 1826. - Slavonski Brod, 1868.) stariji je sin Ignjata Alojzija Brlića. U prvom redu bio je političar - pristaša federalističkog uređenja Austrije, izaslanik bana Jelačića i njegov osobni tajnik.

U književnosti ilirizma sudjelovao je domoljubnim i ljubavnim pjesmama, putopisnom prozom i britkom publicistikom. Jedan je od začetnika hrvatskoga novinarstva. Sastavio je i tiskao "Grammatik der illyrischen Sprache" (Beč, 1854.), koju je doradivao u kasnijim izdanjima.

Najvažniji Brlićev doprinos književnosti je "Dnevnik"; obuhvaća, uz prekide, razdoblje od 1844. do 1865. godine i dobro prikazuje ondašnje povijesne prilike. Redigirao je i priredio za tisak djela dubrovačkih književnika iz razdoblja baroka: poemu "Uzdasi Mandalijene pokornice" i kompletan prijevod biblijskog psaltira "Psaltijer slovinski" (Zagreb, 1851.) Ignjata Đurđevića te Palmotićeve prijevode novolatinskog epa "Kristijada" Girolama Vide (Zagreb, 1852.).

Kada je postao tajnik Matice ilirske, uređivao je časopis "Kolo" (1851.). Jedno vrijeme radio je kao gospodarski tajnik biskupa Strossmayera u Đakovu, a nakon završenog studija prava službovao je kao odvjetnik u Slavonskom Brodu. Prevodio je s grčkog, češkog i njemačkog jezika. Povijesno su vrijedna Brlićeva pisma upućena mnogobrojnim ilircima i drugim ličnostima iz društveno-političkog života 19. stoljeća.

Jedina ilirska pjesnikinja iz Slavonije također potječe iz obitelji Brlić. **Jagoda Brlić** (Brod na Savi, 1824. - Zagreb, 1897.) kći je Ignjata Alojzija Brlića i sestra Andrije Torkvata Brlića. Njezino pravo ime je Marija Agata. Prvu pjesmu "Čekanje" objavila je 1842. u časopisu "Kolo". Pjesme je pisala u dvama razdobljima svojega života: do udaje za liječnika Ivana Amruša 1848. i u zrelijim godinama. Književni povjesničar Branko Vodnik tiskao je 1919. "Pjesme Jagode Brlićeve", a zbirku je sastavio od jednog dijela njezine rukopisne ostavštine. Pjesnikinja u zbirci iznosi refleksije o domovini, ljubavi, prirodi i pojedinim članovima svoje obitelji. Ovaj stihovani dnevnik ima uglavnom kulturno-povijesnu vrijednost.

Ignjat Brlić (Brod na Savi, 1834. - Brod na Savi, 1892.) brat je pjesnikinje Jagode Brlić i Andrije Torkvata Brlića. Iako se rodio u sam osvit hrvatskog narodnog preporoda, priključio mu se već u ranim mladenačkim godinama. Prvi put javio se pjesmom "Naricanje za Kollárom" 1852. u "Nevenu". Nakon završenog studija prava posvetio se nacionalnoj politici. Na temelju rukopisnih zabilješki i prikupljenih materijala njegovog oca te

povijesne građe koju je sam skupio, tiskao je "Uspomene na stari Brod I-V" (Brod, 1885.; Đakovo, 1888.). U časopisima i novinama objavljivao je podlistke i razne članke kulturnog, društveno-političkog i gospodarskog sadržaja.

Mato Topalović potaknuo je učitelja **Ivana Filipovića** (Velika Kapanica, 1823. - Zagreb, 1895.) da se počne baviti književnim radom pa je Filipović 1845. u "Danici" objavio nekoliko pjesama. Ljubavnom i rodoljubnom tematikom pjesama nije se razlikovao od većine prosječnih pjesnika svoga vremena. Zbog pjesme "Domorodna utjeha" bio je 1852. osuđen na dvije godine teške tamnice zajedno s Mirkom Bogovićem, urednikom "Nevena", u kojemu je pjesma i tiskana.¹⁰

Pod pseudonimom Perić objavio je članak "Pravac naše književnosti" (Neven, 1858.) u kojem iznosi potrebu njegovanja pučke književnosti i književnosti za mladež. Izričito naglašava prosvjetno-pedagošku ulogu književnosti.

Književni povjesničari ocijenili su da je "Životopis Dragutina Rakovca" (Zagreb, 1867.), značajnog ilirca, najbolji Filipovićev rad. Odlikuje se neposrednošću i svježinom izraza.

Prevođenje s njemačkog jezika još je jedna djelatnost kojom se Filipović bavio. Prevodio je Ezopove basne, pripovijetke Franza Hoffmanna i Christopha Schmida namijenjene mlađim čitateljima.

U vlastitim pripovijetkama namijenjenima djeci poštivao je isključivo odgojno načelo. Pisao je i pjesme namijenjene djeci. Skupio ih je i objavio 1850. u zbirci "Mali tobolac raznog cvijeća za dobru i pomnjivu mladež naroda srpskoilirskoga".

Osnivao je i uređivao pedagoško-književne časopise i kalendar "Narodna knjiga" (1858. – 1860.) prožet domoljubljem.

Njegov brat **Ferdo** (Velika Kapanica, 1833. - Đakovo, 1916.) manje je značajan pisac. Službovao je po Slavoniji kao kapelan i župnik. Javio se 1848. u "Danici ilirskoj" romancom "Nevierni vojno". Pisao je pjesme, pripovijetke i povijesnu prozu s naglašenom rodoljubnom tendencijom. Objavljivao ih je u Kraljevićevom časopisu "Slavonac" i u nekolicini časopisa koji su izlazili u drugoj polovici 19. stoljeća. Njegov književni rad ima više povijesno nego književno značenje. Skupljao je narodne pjesme i pripovijetke. S bratom je u Osijeku uređivao i tiskao kalendar "Narodna knjiga".

Miroslav Kraljević (Požega, 1823. - Požega, 1877.) osnovao je 1862. prvu tiskaru u Požegi u kojoj je uređivao i tiskao časopis "Slavonac" (1863. –

¹⁰ Djelovanje Ivana Filipovića proteže se izvan vremenskog okvira ovoga rada. Neophodno je navesti da se istaknuo iznimnim pedagoškim radom pa ga je ban Ivan Mažuranić 1875. imenovao prvim školskim nadzornikom Zagrebačke županije. Začetnik je hrvatske dječje književnosti. U Zagrebu je 1850. tiskao zbirku dječjih pjesama "Tobolac raznog cvijeća". Pisao je udžbenike i školske priručnike, kao i članke s odgojno-obrazovnom tematikom.

1865.), prvi didaktično-zabavni časopis u sjeveroistočnoj Hrvatskoj.¹¹ Oko ovog časopisa Kraljević je okupio niz značajnih zagrebačkih suradnika, ali se prvenstveno oslanjao na književnike iz Slavonije i Srijema. Većinu suradnika Kraljević je ubrzo izgubio zbog separatističkog tumačenja slavonsstva. "Požeški pučki kalendar" s književnim prilogom "Narodne pripovijetke i pjesme" objavio je 1864.

Luka Ilić tiskao je u ovoj tiskari "Slavonske narodne pjesme", a Mijat Stojanović svoj "Kućnik ili Mali gospodar".

Napisao je i roman "Požeški đak ili Ljubimo milu svoju narodnost i grlimo slatki svoj narodni jezik" (Požega, 1863.).¹² "Požeški đak" prvi je roman u novijoj hrvatskoj književnosti. Sadržajem je vezan uz novele toga vremena - prikazuje ljubav između djevojke i mladića u Požegi u 18. stoljeću.¹³

Sudac **Vladimir Nikolić** (Nova Gradiška, 1829. - Bektež kraj Požege, 1866.) pisao je isključivo poeziju i prozu. Pjesme je započeo objavljivati u "Nevenu" 1852., nastavio u "Danici" i drugim časopisima. Svojim pjesništvom nadovezao se na ilirsku tradiciju (posebno na Stanka Vraza), ali se od nje odvaja time što potpuno zanemaruje patriotske motive. Zbirku pjesama "Bršljani" tiskao je 1863. u Osijeku. Knjiga sadrži tri ciklusa: "Njegovanke", "Poljsko cvijeće" i "Kunogorke". Ciklus "Kunogorke" oponaša Vrazov kanconijer "Đulabije", a posvećen je zaručnici Mariji. Pisao je kratke pjesme jedrim narodnim jezikom i štokavskim dijalektom.¹⁴

Zbirka "Pripovijetke" (Osijek, 1864.) bila je vrlo popularna u Slavoniji. Nikolić je građu uzimao iz suvremenog života i važne 1848. godine razlikujući se time od mnogih suvremenika. Dao je presjek ondašnjih društvenih slojeva Hrvatske. Mnoge pripovijetke i novele sadrže, pored povijesne, i ljubavnu tematiku. Komponenta suvremenosti i određena doza humora privukla je brojno čitateljstvo.

Nikolićev rad ipak nema veću književno-povijesnu vrijednost, već pripada zabavnoj književnosti. Vjerojatno je baš zbog toga ovaj pisac bio jedan od najpopularnijih u svom vremenu. Nikolića možemo svrstati među začetnike hrvatske novele, kao i među značajnije hrvatske pripovjedače do pojave Augusta Šenoa.

Glavna je karakteristika postilirskog književnog razdoblja u Slavoniji to što su mnogi pisci kulturno djelovali u širem smislu. Svi su oni nastavili književno stvaranje koje je započelo s hrvatskim narodnim preporodom njegujući kulturne tekovine preporodnog doba: svijest o nacionalnoj

¹¹ Usp.: Sablić Tomić, Helena i Rem, Goran (2003). *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 264. i 267.

¹² Autor je u podnaslovu svoje djelo odredio kao "prvi naški izvorni roman". Usp.: Sablić Tomić, Helena i Rem, Goran (2003.), *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 267.-268.

¹³ Usp.: Nemeč, Krešimir (1994). *Povijest hrvatskog romana*, Zagreb: Znanje, str. 65.-71.

¹⁴ Vladimir Nikolić autor je popularne uglazbljene pjesme "Na te mislim".

pripadnosti, književni jezik i pravopis, kao i rad u ilirskim (narodnim) čitaonicama.

Nastavili su pisati domoljubnu, ljubavnu i prigodnu poeziju te dječju poeziju. Afirmiraju pripovijetku i novelu. Tako **Ivan Filipović** piše pripovijetke s temama iz usmene književnosti, **Ferdo Filipović** o borbi s Turcima dok **Vladimir Nikolić** za svoje novele i pripovijetke uzima građu iz suvremenog provincijskog života. Pored toga, proširili su krug neknjiževnih vrsta pa se sve češće javljaju književno-kritički i književno-teorijski tekstovi, putopisi i feljtoni. Nastavili su prevoditeljsku djelatnost i zapisivanje narodne književnosti i narodnih običaja. Uređuju stare pučke kalendare, pokreću i nove.

U Požegi se osniva tiskara, nastarija u Slavoniji nakon Franjevačke i Divaldove u Osijeku. U njoj se tiska prvi roman u novijoj hrvatskoj književnosti i prvi slavonski književni časopis. Slavonija doživljava polagani kulturni uspon zahvaljujući, djelomice, i ovim piscima koji su se svojim skromnim, perifernim, a ipak nezaobilaznim, književno-kulturnim djelovanjem uključili u tijekove novije hrvatske književnosti.

Grada za bibliografiju slavonskih iliraca

1. Ignjat Alojzije Brlić

1. Grammatik der illyrischen Sprache, wie solche in Bosnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa etc. dann von den Illyriern in Banat und Ungarn gesprochen wird - für Teutsche verfast, Budim, 1833.; Zagreb, 1842.², 1850.³ (B)¹⁵
2. Kerstovka iliti xivot i Dyla Gospodina nachega Isukersta izpyvana (...) na obcheniji ilirski govor prevedena Ig. A. B., Budim, 1835. (FS)
3. Ilirski Kalendar, Budim, 1835. - 1855. (B)
4. Uspomene na stari Brod, I-III, Brod na Savi, 1885.; IV-V, Đakovo, 1888. (B)
5. Pisma sinu Andriji Torkvatu 1836. – 1855., I-II, Zagreb, 1942. - 1943. (B)

2. Stjepan Marjanović

1. * Pisma prisvitlomu gospodinu Fridriku Seidleru slavne Brodske regimente obershteru (...) prikazana 1830., Osijek, 1830.
2. * Systema litterariumm etc., Budim, 1835.
3. Vitie I-III, Pečuh, 1839. (B III, FS I)
4. Pravda ili skerb poglavarah za dobro podložnikah svojih, Pečuh, 1839. (FS)
5. Nikola Šubić, knez Zrinjski ili Pad sigetski, Pečuh, 1839. (GK)
6. * Razbojnici na gori Kulminskoj ili Moć vjere, Pečuh, 1840.

¹⁵ Oznake za knjižnice u Slavonskom Brodu u kojima se nalaze opisane publikacije:

B - Knjižnica obitelji Brlić

FS - Knjižnica Franjevačkog samostana

GK - Gradska knjižnica.

3. Mato Topalović

1. * Tri pokorne pšsmice za duhovnu zabavu (...), Osijek, 1841.
2. * Oglas k' predplati na narodni zabavnik za godinu 1842., pod imenom Jeka od Osēka, Osijek, 1841.
3. * Pobožnost na uspomenu muke - terpećeg Spasitelja (...), Osijek, 1841.
4. * Pozdrav Njihovoj preuzvišenosti gospodinu Jurju Hauliku (...), Osijek, 1841.
5. Tamburaši ilirski, iliti perva kitica narodnih ilirskih pjesamah po livadah i dubravah slavonskih sabrana, i svemu junačkom ilirskom narodu prikazana (...), sv. I, Osijek, 1842. (B)
6. Odziv rodoljubnog serdca iliti vlastitih pesničkih pokušenjah stranom već putem "Danice ilirske" tiskanih, dakle poznanih, stranom pak u rukopisih nahodećih se, daklem, ilirskom občinstvu još nepoznanih (...), Osijek, 1842. (B)
7. * Pozdrav presvętlomu gospodinu Franji Baronu Kulmeru (...), Osijek, 1845.
8. Veselje majke Slavonije (...), Osijek, 1845. (FS)
9. * Pozdrav njihovoj cesaro-kraljevskoj visosti nadvojvodi Austrianskomu Stěpanu (...), Osijek, 1847.
10. Misli domoljubne cesaro-kraljevsko austrianskoj vojsci (...), Osijek, 1849. (B)
11. Pšsma k srećnomu povratku Pia IX na svoju stolicu u Rim (...), Zagreb, 1850. (FS)
12. * Biblička povjesnica, Beč, 1857.
13. Ćuti pjesnikove pri obnovi starodavnog ustavnog života u Kraljevinah Horvatskoj i Slavonskoj (...), Osijek, 1861. (B)
14. Veselje Slavonie (...) /s. l.¹⁶, /18?/ (FS)

4. Juraj Tordinac

1. * Soneti prećastnomu gospodinu Pavlu Gottliboviću (...), s. l., 1842.
2. * Ćestitka visokoćastnomu gospodinu Adamu Sukiću (...), Osijek, 1844.
3. * Visokoroćenomu i presvętlomu gospodinu Franji Baronu Kulmeru (...), Osijek, 1845.
4. * Slavi svoga zaštitnika přsvętloga i prepoštovanoga gospodina Josipa Kukovića (...), Osijek, 1845.
5. * Pšsma serćana dobrodošlica Njihovoj cesaro-kraljevskoj visosti nadvojvodi Austrianskomu Stěpanu (...), Osijek, 1847.
6. Pšsma presvętlomu i prećastnom gospodinu Josipu Jurju Strossmayeru (...), Osijek, 1850. (FS)
7. * Gospodićni Mili Zadrobilkovoj slava!, Osijek, /18? /

5. Luka Ilić Oriovćanin

1. * Slavonske varoške pjesme I-IV, Zagreb, 1844.-1847.
2. * Barun Franjo Trenk i slavonski panduri, Zagreb, 1845.
3. Narodni slavonski obićaji, Zagreb, 1846. (FS)
4. Historische Skizze der kais. königl. Militar = Communität Panćova, Panćova, 1855. (FS)

¹⁶ Kratica s. l. (sine loco) na latinskom jeziku znaći bez mjesta, a stavlja se onda kada na publikaciji nema podatka o mjestu tiskanja. Druga kratica, s. a. (sine anno) na latinskom jeziku znaći bez godine, a upotrebljava se onda kada se ne može ustanoviti godina tiskanja publikacije koja se opisuje.

6. Stjepan Ilijašević

1. Obuka malenih ili Katechetika (...), Zagreb, 1850. (B)
2. Obrana obuke malenih, Zagreb, 1850. (B)
3. * Pismovnik, Trst; 1851.; Beč, 1857.²

7. Mijat Stojanović

1. Uprave za dobro i krępostno vladanje, i nękoje poslovice za mladež, Osijek, 1844. (B)
2. Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode, Zemun, 1857. (B)
3. Cvjetići s polja pobožnoga razmišljanja, Zemun, 1857. (B)
4. Zmaj sedmoglavi i sedam bojnih kopljah protiv njega, Zemun, 1862. (FS)
5. * Spisi za puk, Zagreb, 1865.

8. Andrija Torkvat Brlić

1. Grammatik der illyrischen Sprache wie solche im Munde und Schrift der Serben und Kroaten gebräuchlich ist, Beč, 1854. (B)
2. * Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen, Beč, 1854.
3. * Quellen für serbische Geschichte aus türkischen Urkunden, Beč, 1857.

9. Ignjat Brlić

1. * Sätze zur öffentlichen Vertheidigung (...) zur Erlangung der juridischen Doctorswürde des Ignaz Brlić, Beč, 1859.

10. Ivan Filipović

1. * Tobolac raznog cvijeća za dobru i pomnjivu mladež naroda srpskoilirskoga, Zagreb, 1850.
2. * Početnica, Zagreb, 1853.
3. * Slovnička čitanka, Zagreb, 1853.; 1855.²
4. * Pedagogijske iskrice, Zagreb, 1853.
5. * Uporavnik, Zagreb, 1855.
6. * Svim našincima koji što god misle i premišljavaju, Požega, 1863.

11. Miroslav Kraljević

1. * Požeški đak ili Ljubimo milu svoju narodnost i grlimo sladki svoj narodni jezik, Požega, 1863.

12. Vladimir Nikolić

1. * Beršljani, Osijek, 1863.
2. * Pripoviedke, Osijek, 1864.

Kronološki prikaz bibliografskih jedinica slavonskih iliraca

1830.

1. Marjanović, S. Pisma prisvitlomu gospodinu Fridriku Seidleru slavne brodske regimente obershteru (...) prikazana 1830., Osijek.

1831.

1832.

1833.

1. Brlić, I. A. Grammatik der illyrischen Sprache, wie solche in Bosnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa etc. dann von den Illyriern in Banat und Ungarn gesprochen wird - für Teutsche verfast, Budim.

1834.

1835.

1. Brlić, I. A. Ilirski kalendar, Budim.
2. Brlić, I. A. Kerstovka iliti xivot i Dyla Gospodina nachega Isukersta izpyvana (...) na obcheniji ilirski govor prevedena Ig. A. B., Budim.
3. Marjanović, S. Systema litterarium etc., Budim.

1836.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.

1837.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.

1838.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.

1839.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
2. Marjanović, S. Nikola Šubić, knez Zrinjski ili Pad sigetski, Pečuh.
3. Marjanović, S. Pravda ili Skrb poglavarah za dobro podložnikah svojih, Pečuh.
4. Marjanović, S. Vitie I-III, Pečuh.

1840.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
2. Marjanović, S. Razbojnici na gori Kulminskoj ili Moć vjere, Pečuh.

1841.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
2. Topalović, M. Oglas k predplati na narodni zabavnik za godinu 1842., pod imenom Jeka od Osēka, Osijek.
3. Topalović, M. Pobožnost na uspomenu muke-terpećeg Spasitelja (...), Osijek.
4. Topalović, M. Pozdrav njihovoj preuzvišenosti Josipu Jurju Hauliku, Osijek.
5. Topalović, M. Tri pokorne pësmice za duhovnu zabavu (...), Osijek.

1842.

1. Brlić, I. A. Grammatik der illyrischen Sprache, wie solche in Bosnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa etc. dann von den Illyriern in Banat und Ungarn gesprochen wird - für Teutsche verfast, Zagreb.
2. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
3. Topalović, M. Odziv rodoljubnog serdca iliti vlastitih pesničkih pokušenjah stranom već putem "Danice ilirske" tiskanih, dakle poznanih, stranom pak u rukopisih nahodećih se, daklem, ilirskom občinstvu još nepoznanih ..., Osijek.
4. Topalović, M. Tamburaši ilirski, iliti perva kitica narodnih ilirskih pjesamah po livadah i dubravah slavonskih sabrana, i svemu junačkom ilirskom narodu prikazana (...), sv. I, Osijek.
5. Tordinac, J. Soneti prečastnomu gospodinu Pavlu Gottliboviću (...), /s. 1./

1843.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.

1844.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
2. Ilić Oriovčanin, L. Slavonske varoške pjesme I-IV, Zagreb.
3. Stojanović, M. Uprave za dobro i krępostno vladanje, i nekoje poslovice za mladež, Osijek.
4. Tordinac, J. Čestitka visokočastnomu gospodinu Sukiću (...), Osijek.

1845.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
2. Ilić Oriovčanin, L. Barun Franjo Trenk i slavonski panduri, Zagreb.
3. Topalović, M. Pozdrav presvętlomu gospodinu Franji Baronu Kulmeru (...), Osijek.
4. Topalović, M. Veselja majke Slavonije (...), Osijek.
5. Tordinac, J. Slavi svoga zaštitnika presvętloga i prepoštovanoga gospodina Josipa Kukovića (...), Osijek.
6. Tordinac, J. Visokorođenomu i presvętlomu gospodinu Franji Baronu Kulmeru (...), Osijek.

1846.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
2. Ilić Oriovčanin, L. Narodni slavonski obiĉaji, Zagreb.

1847.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
2. Topalović, M. Pozdrav njihovoj cesaro-kraljevskoj visosti nadvojvodi Austrianskomu Stępanu (...), Osijek.
3. Tordinac, J. Pęva sęrĉana dobrodošlica Njihovoj cesaro-kraljevskoj visosti nadvojvodi Austrianskomu Stępanu (...), Osijek.

1848.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.

1849.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
2. Topalović, M. Misli domoljubne cesaro-kraljevsko austrianskoj vojsci (...), Osijek.

1850.

1. Brlić, I. A. Grammatik der illyrischen Sprache, wie solche in Bosnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa etc. dann von den Illyriern in Banat und Ungarn gesprochen wird - für Teutsche verfast, Budim.
2. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
3. Filipović, I. Tobolac raznog cvijeća za dobru i pomnjivu mladež naroda srpskoilirskoga, Zagreb.
4. Ilijašević, S. Obrana obuke malenih, Zagreb.
5. Ilijašević, S. Obuka malenih ili Katechetika (...), Zagreb.
6. Topalović, M. Pęsma k srećnomu povratku Pia IX na svoju stolicu u Rim (...), Zagreb.
7. Tordinac, J. Piesma presvietlom i preĉastnom gospodinu Josipu Jurju Strossmayeru (...), Osijek.

1851.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
2. Ilijašević, S. Pismovnik, Trst.

1852.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.

1853.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
2. Filipović, I. Pedagogijske iskrice, Zagreb.
3. Filipović, I. Početnica, Zagreb.
4. Filipović, I. Slovníčka čitanka, Zagreb.

1854.

1. Brlić, A. Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten un den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen, Beč.
2. Brlić, A. T. Grammatik der illyrischen Sprache wie solche im Munde und Schrift der Serben und Kroaten gebräuchlich ist, Beč.
3. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.

1855.

1. Brlić, I. A. Ilirski Kalendar, Budim.
2. Filipović, I. Slovníčka čitanka, Zagreb.
3. Filipović, I. Uporavnik, Zagreb.
4. Ilić Oriovčanin, L. Historische Skizze der kais. königl. Militar = Communität Pančova, Pančova.

1856.

1857.

1. Brlić, A. T. Quellen für serbische Geschichte aus türkischen Urkunden, Beč.
2. Ilijašević, S. Pismovnik, Beč.
3. Stojanović, M. Cvjetići s polja pobožnoga razmišljanja, Zemun.
4. Stojanović, M. Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode, Zemun.
5. Topalović, M. Biblička povjesnica, Beč.

1858.

1859.

1. Brlić, I. Sätze zur öffentlichen Vertheidigung (...) zur Erlangung der juridischen Doctorswürde des Ignaz Brlić, Beč.

1860.

1861.

1. Topalović, M. Ćuti pjesnikove pri obnovi starodavnog ustavnog života u Kraljevinah Horvatskoj i Slavonskoj (...), Osijek.

1862.

1. Stojanović, M. Zmaj sedmoglavi i sedam bojnih kopljah protiv njega, Zemun.

1863.

1. Filipović, I. Svim našincima koji štogod misle i premišljavaju, Požega.
2. Kraljević, M. Požeški đak ili Ljubimo milu svoju narodnost i grlimo sladki svoj narodni jezik, Požega.
3. Nikolić, V. Beršljani, Osijek

1864.

1. Nikolić, V. Pripoviedke, Osijek.

1865.

1. Stojanović, M. Spisi za puk, Zagreb.

/18?/

1. Tordinac, J. Gospodični Mili Zadrobilkovoj slava!, Osijek.

Iz ovog kronološkog rasporeda bibliografskih jedinica objavljenih u vremenskom periodu od 1830. do 1865. godine možemo ustanoviti ritam tiskanja publikacija. U ovom književno-povijesnom razdoblju tiskano je 79 publikacija. Naime, toliko smo ih mi ovdje evidentirali, ali svakako moramo dopustiti mogućnost da nisu sve obuhvaćene.

1830-ih godina tiska se malo publikacija. 1833. godine I. A. Brlić tiskao je u Budimu gramatiku ilirskog jezika, koja je kasnije u Zagrebu doživjela još dva izdanja. Osim gramatike, uređivao je godišnje pučke kalendare. Broj tiskanih knjiga znatno se povećao 1840-ih godina. Tih godina S. Marjanović tiskao je toliko mnogo knjiga koliko nije niti jedan ilirski književnik. Za vrijeme Bachovog apsolutizma, 1850-ih godina, broj tiskanih knjiga postupno se smanjuje te 1860-ih godina stagnira.

Slavonski preporoditelji tiskali su svoje publikacije najčešće u Budimu, Osijeku i Zagrebu. Prvih godina obnovljenog književnog života publikacije prvenstveno tiskaju u Budimu i Pečuhu, a 1840-ih godina u Divaldovoj tiskari u Osijeku. Ova prva javna tiskara u Osijeku jedina je na cjelokupnom području Slavonije od 1775. sve do 1862. godine. Oko Divaldove tiskare okupio se širok krug slavonskih književnika. Za vrijeme apsolutizma ilirci iz Slavonije svoje publikacije tiskaju u Zagrebu, a samo povremeno u Osijeku, Zemunu, Beču i Budimu. Nakon pada apsolutizma kulturni život ponovo oživljava pa M. Kraljević 1862. otvara u Požegi tiskaru oko koje okuplja niz značajnih suradnika ne samo iz Slavonije, već i iz Zagreba i Srijema. Tih godina svoje malobrojne publikacije ovi pisci objavljuju, pored Požege, u Zagrebu, Osijeku i Zemunu.

Najveći dio publikacija u ovom književno-povijesnom razdoblju tiskan je u nakladi samih pisaca. Stoga su svoje knjige i periodiku mogli izdavati samo imućniji pisci. Upravo su materijalni razlozi uzrok što u ovom periodu književna produkcija nije bila veća.

Osim toga, sami pisci skupljali su i pretplatnike, a ujedno i prodavali knjige.¹⁷ "Baš su Slavonci u čitavom ilirskom krugu najviše razbuknuli taj sitan praktičan rad i teško je u pravi mah nekoga izdvojiti više od ostalih, da li Babukuća, Ivana Filipovića ili kojeg od Brličevih? Žarišta akcije bili su ipak naročito Đakovo, Vinkovci, Brod i Požega."¹⁸ Dakle, naporan književni rad, slaba prodaja knjiga, nesigurna pretplata i niski honorari ipak nisu obeshrabрили tadašnje slavonske književnike u popularizaciji i distribuciji ilirske knjige, kao i u proširenju čitateljske publike. Uporno su slijedili književno načelo Adolfa Vebera Tkalčevića: "Pisati knjige! Knjige neka nam kao iz neba cure! Svatko tko ćuti u sebi snage, zasuci rukave, pa škripi perom!"¹⁹

¹⁷ Popis pretplatnika nalazio se na kraju knjige.

¹⁸ Švagelj, Dionizije (1968). Ilirci iz Slavonije, u Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti: zbornik referata, Vinkovci – Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, str. 61.

¹⁹ Živančević, Milorad i Frangeš, Ivo (1975). Povijest hrvatske književnosti, knj. 4, Zagreb: Liber, Mladost, str. 145.

Zaključak

Izradi ovog rada pristupili smo s namjerom da što potpunije prikažemo razdoblje hrvatskog narodnog preporoda u Slavoniji.

Rad smo podijelili u ova poglavlja: "Hrvatski narodni preporod u Slavoniji", "Građa za bibliografiju slavonskih iliraca" i "Kronološki prikaz bibliografskih jedinica slavonskih iliraca".

Prvo poglavlje, "Hrvatski narodni preporod u Slavoniji", ukratko prikazuje društveno-političke i književno-kulturne događaje u užoj Hrvatskoj i u Slavoniji u vremenskom periodu od 1830-ih do 1860-ih godina. Iza toga u dijakronijskom nizu obuhvaćeno je petnaestak slavonskih pisaca prema njihovom pojavljivanju u književnosti: od preteča, preko glavnih predstavnika, sve do onih pisaca koji svojim književnim radom ulaze u razdoblje predrealizma. Iako su pisci iz Slavonije uglavnom minorni književnici: prvenstveno učitelji, svećenici, pravnici ili trgovci, oni su ipak nezaobilazni promicatelji ilirskog kulturno-političkog programa u ovoj regiji. Svojim književnim djelovanjem budili su svijest o nacionalnoj pripadnosti i vjeru u vlastiti narod, razvijali su patriotizam i slogu, njegovali hrvatski jezik i pravopis, popularizirali i prodavali knjige... Zahvaljujući djelovanju ovih pisaca, Slavonija je počela doživljavati polagani kulturni uspon.

Drugo poglavlje, "Građa za bibliografiju slavonskih iliraca", evidentira cjelokupnu tiskarsko-izdavačku djelatnost ovih pisaca od 1830. do 1865. godine. Najveći dio registrirane građe nalazi se u sljedećim slavonskobrodskim knjižnicama: Knjižnici obitelji Brlić, Knjižnici Franjevačkog samostana i u Gradskoj knjižnici u Slavanskom Brodu.

Većina građe obrađena je de visu. Bibliografske jedinice koje nisu viđene označene su zvjezdicom dok je njihov opis preuzet iz "Osječke bibliografije" Marije Malbaše i "Građe za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga: 1835-1940". Iza opisa svake bibliografske jedinice slijedi oznaka za onu slavonskobrodsku knjižnicu u kojoj se opisani primjerak nalazi.

Bibliografske jedinice razvrstane su po autorima, a unutar svakog autora po kronološkom redoslijedu tiskanja. Bibliografski opis sadrži sljedeće elemente: ime i prezime individualnog autora, naslov publikacije, mjesto i godinu tiskanja.

Po svom značenju ova bibliografija je popisna odnosno registracijska; po vremenu sistematizacije je retrospektivna; po rasporedu bibliografskih jedinica je autorska i kronološka, a po pripadnosti građe je regionalna odnosno lokalna.

Treći dio, "Kronološki prikaz bibliografskih jedinica slavonskih iliraca", evidentira sve bibliografske jedinice kronološkim redoslijedom tiskanja. Bibliografske jedinice razvrstane su po godinama, a unutar svake godine po autorima i naslovima. Iz kronološkog slijeda iščitava se ritam tiskanja ovih publikacija. Nakon kronološkog rasporeda ukratko se osvjetljava djelatnost

tadašnjih književnika, koji nisu samo pisali svoje književne radove, nego su bili prisiljeni skupljati pretplatnike, a ujedno i prodavati knjige.

Svojim radom nastojali smo dati prilog o zbivanjima u ovoj regiji za vrijeme hrvatskog narodnog preporoda. Istovremeno želimo potaknuti misao o radu na slavonskobrodskoj odnosno slavonskoj bibliografiji, koja bi obuhvatila publikacije sačuvane u Slavanskom Brodu, tj. na području Slavonije.

Literatura:

1. Barac, Antun (1954; 1960). *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. 1: Književnost ilirizma, knj. 2: Književnost pedesetih i šezdesetih godina, Zagreb: Izdavački zavod JAZU
2. Barac, Antun (1954). *Jugoslavenska književnost*, Zagreb: Matica hrvatska
3. Brešić, Vinko (2004). *Slavonska književnost i novi regionalizam*, Osijek: Matica hrvatska, Ogranak Osijek
4. *Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti: zbornik referata* (1968), Vinkovci – Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije
5. Frangeš, Ivo (1987). *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba
6. *Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga: 1835. - 1940.*, knj. 1-25 (1982-1999). Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica
7. *Hrvatski narodni preporod* (1963; 1963; 1977), u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 28, 29, 58, Zagreb: Matica hrvatska, Zora
8. Jelčić, Dubravko (1997). *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Naklada Pavičić
9. Krpan, Stjepan (1994). *Zavičajnici*, Slavonski Brod: Matica hrvatska, Ogranak Slavonski Brod
10. *Leksikon hrvatskih pisaca* (2000), Zagreb: Školska knjiga
11. Malbaša, Marija (1981). *Osječka bibliografija, knj. 1*, Osijek: JAZU, Centar za znanstveni rad u Osijeku
12. Malbaša, Marija (1978). *Povijest tiskarstva u Slavoniji*, Zagreb: Hrvatsko bibliografsko društvo
13. Nemeč, Krešimir (1994). *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*, Zagreb: Znanje
14. Sablić Tomić, Helena i Rem, Goran (2003). *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Zagreb: Matica hrvatska
15. Šicel, Miroslav (1979). *Pregled novije hrvatske književnosti*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber
16. Živančević, Milorad i Frangeš, Ivo (1975). *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Zagreb: Liber, Mladost

ROATIAN NATIONAL RENAISSANCE IN THE LIGHT OF THE PRINTING AND PUBLISHING ACTIVITY

Summary: The Croatian National Revival in the Croatian province of Slavonia is still a relatively uninvestigated period of our cultural history. The literary criticism and history give us an incomplete and confused picture of the events in this Croatian region during the period. This paper attempts to reinvestigate and revalue it thoroughly.

The paper consists of three parts. The first part, 'The Croatian National Revival in the Croatian region of Slavonia', summarizes the social, political, cultural and literary trends from the 1830s to the 1860s. Then it presents approximately fifteen writers whose literary careers inspired a slow but steady rise of Slavonia to cultural prominence. The second part, 'The bibliographic material on the Slavonian writers who were members of the Illyrian Movement', records all of their printed and published writings. The third part, 'The chronological presentation of the bibliographic entries of the writers in Slavonia who were members of the Illyrian Movement', registers the bibliographic entries in chronological order showing the dynamics of printing and where the publications were printed.

Key words: Croatian National Revival, Slavonia, writers, bibliography.

DIE KROATISCHE NATIONALE WIEDERGEURT IM LICHT DER DRUCK- UND VERLAGSTÄTIGKEIT

Zusammenfassung: Die kroatische nationale Wiedergeburt in Slawonien ist immer noch eine ungenügend untersuchte Periode. Die Literaturkritik und Geschichte haben ein unvollständiges, unklares Bild von den Geschehnissen zur Zeit der kroatischen nationalen Wiedergeburt in dieser Region geschaffen. Dieser Beitrag ist ein Versuch, diese Periode gründlicher zu erforschen und neu zu bewerten.

Die Arbeit besteht aus drei Teilen. Der erste Teil, „Kroatische nationale Wiedergeburt in Slawonien“, fasst die gesellschaftlich-politischen und die literarisch-kulturellen Ereignisse im Zeitraum von den 1830-er bis den 1860-er Jahren zusammen. Danach werden ungefähr 15 Schriftsteller umfasst (in chronologischer Reihenfolge wie sie in der Literatur vorkamen), deren Tätigkeit einen langsamen kulturellen Aufstieg für Slawonien darstellt. Der zweite Teil, „Materialien für die Bibliografie der slawonischen Illyrer“, registriert die gesamte Druck- und Verlagstätigkeit dieser Autoren. Der dritte Teil, „Chronologische Darstellung der bibliografischen Einheiten bei slawonischen Illyrern“, notiert in chronologischer Reihenfolge bibliografische Einheiten aus denen sich der Druckrhythmus, sowie die Druckorte dieser Veröffentlichungen herauslesen lassen.

Schlüsselwörter: kroatische nationale Wiedergeburt, Slawonien, Schriftsteller, Bibliografie.